

בשדה ספר

הרב יובל שרלו

מבית לפרוכת

פשט, עיון ומשמעות בעבודת יום הכיפורים

הרב אברהם סתיו, הוצאת 'מרכז הלכה והוראה', אלון שבות, תשע"ד, 82 עמ'.

חזונו הגדול של הרב קוק זצ"ל בדבר תורת ארץ ישראל הולך וקורם עור וגידים. הוא החל בעצם העובדה שהמונח "תלמוד תורה" התרחב מעבר לצדדים ההלכתיים והפלפול התלמודי. עולם הישיבות ההולך בדרכו גאל מתוך אבק המדפים חלקים גדולים של התורה: לימוד תנ"ך בדרכים שונות ומגוונות, מדרשי ההלכה ודרכי לימודם, הכנסת לימוד האמונה ומחשבת ישראל כחלק בלתי נפרד מתלמוד תורה, האגדה אינה עוד דפי גמרא שמדלגים עליהם כי אם אחד היסודות המהותיים ביותר ללימוד, יצירה רוחנית בתחומים שונים, עולמה העשיר של החסידות ועוד ועוד. לא רק הארץ נגאלת ולא רק העם שב להווייתו הלאומית כי אם גם התורה.

צל מתמיד מלווה את התהליך הזה בשל מעמד הבכורה שניתן ללימוד גמרא. הגמרא, חוט השידרה של תלמוד התורה בישראל, הוא שורש ההצטרפות לשלשלת מסירת התורה בעם ישראל, והוא מהווה גם אמת-מידה להערכת עוצמתו של תלמוד התורה. כל עוד עולם הישיבות הציוני-דתי לא הניח על שולחנם של תלמידי חכמים גם את פירות לימוד החלק ההלכתי של התורה שבו – לא ניתן היה להגדירו כמביא בשורה של ממש לעולם תלמוד התורה. הבשורה צריכה לכלול בתוכה הן את השליטה בעולם הלמדנות לדורותיו והן את החידוש שיש בתלמוד תורה כולל ורחב, הפורץ את השערים שבין הלכה ואגדה, בין תלמוד ומדרש, בין שיח פנים-הלכתי למגע עם העולם הרחב, בדרכה של תורת ארץ ישראל.

בשנים האחרונות אנו זוכים גם לזה. ספרי הלכה מבתי המדרש השונים שלנו לא רק מצטרפים לשולחנות הלימוד, כי אם גם מביאים עמם עמדה הלכתית שיש בה הראה גדולה של התורה כולה, הנגשה לציבור, ואמירה של ממש בנאמנות למסורת ובמפגש עם החידוש. גם בעולם הלמדני אנו זוכים עתה לבשורה, כאשר עוד ועוד ספרי העוסקים בציר המרכזי של תלמוד תורה בישראל – עולם ההלכה, הגמרא, מדרשי ההלכה וכדו' – נולדים בעולם הישיבות, ולעתים יש בהם הארה של ממש.

כשהם עוסקים בנושאים מהותיים שכבר נידונו פעמים רבות, ואף על פי כן נושבת בהם רוח רעננה – זו כבר שמחה של ממש.

ספרו החדש של הרב אברהם סתיו: "מבית לפרוכת – פשט, עיון ומשמעות בעבודת יום הכיפורים", מצטרף למהפכה המתחוללת אט אט. זהו ספר למדני, העוסק בסוגיית יסוד בעולמה של תורה, מוצף בקיאות עיון ועמקות בסוגיות השונות, ומאיר מחדש את עבודת יום הכיפורים לשני כיוונים: הן לכיוון מקורותיה התורניים והלמדניים; והן לכיוון העולם הקיומי הנטוע ביום הכיפורים ובעבודתו במקדש, והשפעתו על השנה כולה.

על החידוש שבו ניתן ללמוד מדברי המחבר עצמו ומכוונותיו:

הספר מבקש בראש ובראשונה לדרוך בכל סוגיה וסוגיה מנקודת מבט למדנית, ולחתור להבנה עמוקה של מהות הדינים וגדריהם. אך לשם כך אין הוא מסתפק במקורות ההלכתיים הרגילים, אלא מחפש את שורשי ההלכות גם בפסוקי התורה, במדרשי חז"ל ואף בספרות המחשבה והסוד.

עיון בספר עצמו מלמד כי המחבר אכן נאמן למטרות שהציב לעצמו, וניתן לראות זאת בעיקר בשלושה עמודי פינה של החיבור, שהם המעידים יותר מכל על החידוש שיש בו.

ראשיתו של כל עיון למדני מותנה בהצבת השאלה העומדת בראשו. לאור השאלה שהניעה את המחבר ניתן להבין לאיזה כיוון הוא חותר. עיון בספר מלמד שלפנינו שאלות בנוסח חדש, שמתוות את כל דרך הלימוד שבו: "מהו הגורם לדין הפרישה (של כוהן גדול לפני יום הכיפורים)? איזה פן של יום הכיפורים מחייב פרישה של שבעת ימים לפניו?" (עמ' 20); "מהו המייחד את בגדי הבד ביחס לבגדים של כל השנה?" (עמ' 59); "מהו תפקידן של טבילות אלו? איזה מאפיין ייחודי של עבודת יום הכיפורים גורם לקיומן?" (עמ' 83); "מדוע יש צורך בתהליך זה (הגורל) בעבודת יום הכיפורים? מהו תפקידו של הגורל בקביעת גורלם של שני השעירים?" (עמ' 119), ועוד ועוד. הצבת שאלות אלו מלמדות על מגמות הלימוד: הלימוד יונק אמנם מההלכה המעשית, מפרטיה, ממקורותיה, מפסקיה, אולם הוא חותר למבט כולל יותר, כשהעיניים מופנות אל השורשים, אל הפשר והמשמעות, מתוך אמונה כי ההלכה היא לבושה של תורה פנימית המאירה דרכה. בשל כך, יעדי הלימוד אינם מצטמצמים בשפתה הפנימית המעשית של ההלכה, ואף לא בתבניות 'בריסקאות' שעוסקות בתיאור ההלכה, כי אם בניסיון לחדור אל מהותו של כל מרכיב בעבודת יום הכיפורים. כל זה נעשה לא כבריחה מהעיסוק ההלכתי לעיסוק המחשבתי, כי אם מתוך הצמחה של שני התחומים והרכבתם זה על זה באומנות ובקפדנות למדנית.

מבית לפרוכת

הפינה השנייה, הנובעת מהראשונה, היא אוצר המקורות שבהם משתמש המחבר בבקיאות ובעיון. חלק בלתי נפרד מהמקורות הוא פשוטו של מקרא כיסוד למדני; מדרשי ההלכה שבדרך כלל היו מוזנחים ובלתי חשובים, בעיקר אם לא הובאו בגמרא, הופכים בחיבור זה כמקור עיקרי להבנת יסוד הדין; מדרשי אגדה שכלל אינם מובאים אצל חלק מהלומדים מהווים כאן נדבך מרכזי; תורת הסוד, ובעיקר ספר הזוהר, הופכים למקור אינטגרלי של הלימוד. ספרי מחשבה ועיון, ספרי מוסר – כולם חלק בלתי נפרד מתלמוד תורה, ההופכים את עבודת יום הכיפורים למופע מלא של תורה שלמה, שאינה מנתקת בין הדבקים אלא להפך – נבנית מכל הדברים כאחד.

הפינה השלישית קשורה בתהליך שאותו התחילו כבר חז"ל, בימים קדומים, והוא הרצון להוציא את עבודת המקדש בכלל, ועבודת יום הכיפורים בתוכה, מהתרחשות המתחוללת במקדש בלבד, לשותפות רחבה של העם כולו, על ידי תיקון משמרות ומעמדות, והרחבות נוספות הקיימות בהלכה. רצון זה פותח מאוד בעולמה של החסידות, שביארה מקומה של עבודת יום הכיפורים בנפש האדם. כל פרק ופרק מספרו של הרב סתיו חותר לכך, ומסיים בהשתקפות עבודת יום הכיפורים בעולמו של שלו. הציווי "וכל אדם לא יהיה באהל מועד" מתבאר בספרו כחלק מההדרכה הכללית שבמשנת הרב קוק: "האדם שנשמתו מאירה בקרבנו, מוכרח הוא להתבודד הרבה" (עמ' 225); עבודת פר כוהן גדול מלמדת ש"דווקא מתוך חיבור רוחני עמוק בין המנהיג לעדתו... יכולה גם עבודת הכפרה וההתעלות של המנהיג להיות רלוונטית ומשמעותית עבור אחיו הכוהנים" (עמ' 240); ושני השעירים נבחנים גם בדילמה של היחס בין סור מרע ועשה טוב (עמ' 288).

יש לציין כי גבול דק נמתח בין למדנות שיטתית בסגנונה המאחד של תורת ארץ ישראל, ובין הפיכת סוגיות למדניות ל'וורטים' נקודתיים שכבודם במקומם מונח, ואחד האתגרים שספר זה מציג בפני הלומד הוא לבחון את הנתיב המבחין בין אלו לאלו. הספר שלפנינו משתייך ללא ספק אל הסוג הראשון על ידי חתירתו למתוח את הקשת כולה – מראשיתו הלמדנית אל העבודה הפנימית העולה ממנו.

לא היו ימים טובים לישראל כיום הכיפורים, ותוספת טובה תהיה ביום הכיפורים, למבקשים לחבר בין "הלכות חג בחג" ובין עבודת התפילה והתשובה של יום זה. לאור הספר המאיר שלפנינו ניטיב להשיב את תודעת עבודת יום הכיפורים שבמקדש למקומה, ואת הציפייה לגאולה מלאה של המקדש והתורה שבו כאחד, ולהתפלל כי אל מלא רחמים יבנה לנו בית עולמים.